

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/93663>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

GÖTZEN, EEN MODERNE 'VISITATEUR-GENERAAL DER INDISCHE EN NEDERLANDSE NEGOTIËN' 1894-1979

R.J.J. Stevens

Jeugd en ambtelijke carrière

Lubbertus Götzén zag het levenslicht op 10 oktober 1894 te Amsterdam. Hij was de zoon van Gerhard Götzén, in het dagelijks leven kantoorbediende bij de Rotterdamse Bank, en Agneta Scholten. De jonge Götzén doorliep zonder problemen de lagere school en de HBS en liep stage op het kantoor van een Hollandse visconservenfabriek in de Belgische stad Gent van 1912 tot 1914. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog viel samen met zijn militaire dienstplicht; hij bracht het tot reserve-luitenant bij de artillerie. De dienst liet ruimte voor studie en in 1918 behaalde hij de middelbare akten boekhouden, staathuishoudkunde en statistiek. Na zijn ontslag uit militaire dienst, februari 1919, ging hij als adjunct-accountant werken bij de Nederlandse belastingaccountantsdienst. In 1920, op 26-jarige leeftijd, behaalde Lubbertus het accountantsdiploma en hij trad hetzelfde jaar in het huwelijk met Antonia Maria de Vriendt. Een jaar later aanvaardde hij een dienstbetrekking bij het Nederlands-Indisch gouvernement als accountant en verhuisde hij naar Batavia.

In Nederlands-Indië kende Götzén een voorspoedige carrière; binnen tien jaar was hij hoofd van de belastingaccountantsdienst. Vanwege zijn expertise werd hij benoemd in en gevraagd voor tal van commissies. Een kleine greep: lid van de centrale commissie van advies voor verdere besteding van inkomsten uit het bijzondere uitvoerrecht op bevolkingsrubber; lid van de Rubberfondscommissie; lid van de raad van commissarissen van de Pensioen-, en Weduwen- en Wezenfondsen van de Indische Burgerlijke Ambtenaren; lid van de Commissie van Bijstand voor de Staatsspoorwegen in Nederlands-Indië en voorzitter van de Commissie van Bijstand voor de Post-, Telegraaf- en Telefoondienst in Nederlands-Indië. In 1935 werd hij thesaurier-generaal en op 21 november 1938 werd zijn voorspoedige ambtelijke carrière in Nederlands-Indië bekroond met de post hoofd van het departement van Financiën te Batavia.¹ Zijn begrotingen heeft hij tot aan de

1 Gegevens ontleend aan *Regeringsalmanak voor Nederlands-Indië* (Batavia 1884-1942); S. Taylor en M. Spruytenberg, *Who's who in the Netherlands* (New York en Amsterdam 1962); H.A. van der Linde, 'Voorzitter Algemene Rekenkamer nam afscheid', *'t Torentje. Personeelsblad van het ministerie van Binnenlandse Zaken* 19

Japanse inval mogen verdedigen in de Volksraad, het Nederlands-Indische parlement dat met beperkte bevoegdheden was bekleed, een orgaan waarmee de Nederlands-Indische bewindslieden overigens terdege rekening hielden.² De Volksraad had echter niet dezelfde staatsrechtelijke bevoegdheden als het Nederlandse parlement, aangezien hij de Nederlands-Indische regering niet ter verantwoording kon roepen. De Volksraadsleden mochten adviezen geven ten aanzien van wetten en amvb's en beschikten over petitie-, interpellatie- en vragenrecht, maar niet over het - voor Götzen meer relevante - budgetrecht.³ Hier deed Götzen ervaring op die hem later goed van pas zou komen.

Aan het begin van zijn carrière ontwikkelde Lubbertus Götzen ook enige politieke activiteiten; zo was hij lid van het hoofdbestuur van de invloedrijke Christelijk Staatkundige Partij (CSP), het samenwerkingsverband tussen de Indische partijafdelingen van ARP en CHU. In zijn rede op de partijdag van de CSP op 29 juni 1933 te Weltevreden (Batavia) ging Götzen in op de financiële gevolgen van de economische crisis voor Nederlands-Indië. De economische crisis van de jaren dertig bevond zich toen op het hoogtepunt en de Nederlands-Indische economie kreeg zware klappen te verduren. Niet voor niets leidde CSP-voorzitter C.C. van Helsdingen de partijdag in met een citaat uit het boek Job. Ook Götzen liet zich door de Schrift inspireren en wees erop dat 'de Christen belijdt dat de Staat een door God om der zonde wil gegeven instelling is, welke ten doel heeft enerzijds de door den zondeval opgekomen ontbindende krachten in hun volle werking te stuiten, anderzijds de gaven en krachten, die God aan het volk als zoodanig en aan individuele leden daarvan heeft geschonken, te steunen in hun drang naar ontwikkeling.'⁴ In zijn rede analyseerde hij de Indische staatsfinanciën en stelde hij vast dat tussen 1929 en 1933 de inkomsten uit belastingen en opbrengsten uit staatsdeelnemingen met maar liefst 55% waren gedaald, terwijl de uitgaven maar met 22% waren gedaald. Götzen voorspelde een snel groeiende staatsschuld en pleitte voor verdere sanering van de staatsfinanciën door middel van algehele tijdelijke korting op pensioenen, en op rente en aflossing van de Nederlands-Indische staatsschulden. Een boud voorstel aangezien het het vertrouwen van de belegger in de Nederlands-Indische overheid niet zou vergroten.

Begin jaren dertig publiceerde Götzen een aantal artikelen in het wetenschappelijke tijdschrift *Koloniale Studiën*. In 1933 gaf hij in *Koloniale Studiën* een totaaloverzicht van het volksinkomen in Nederlands-Indië en berekende hij hoeveel de belastingdruk was voor Europeanen, oosterlingen

(1965) p. 7; 'Cijfers beheersen het leven van L. Götzen', *Algemeen Dagblad*, 31 oktober 1964; E. Elias, 'Scherpsnijdend zwaard der Algemene Rekenkamer', *Elseviers Weekblad*, 20 juni 1959.

2 W.H. van Helsdingen, 'De staatkundige ontwikkeling' in: H. Baudet en I.J. Brugmans ed., *Balans van beleid. Terugblik op de laatste halve eeuw van Nederlands-Indië* (Assen 1961) p. 199-200.

3 H. Westra, *De Nederlandsch-Indische staatsregeling* (tweede herziene druk; 's-Gravenhage 1934) p. 92-96.

4 *Handelingen van den dertienden partijdag der Christelijk Staatkundige Partij gehouden op 28 en 29 juni 1933 te Weltevreden* (Batavia 1933) p. 22.

en inheemsens (Indonesiërs).⁵ De door zijn artikel verkregen gegevens en zijn antwoord op de vraag welke groepen in Nederlands-Indië relatief de zwaarste lasten droegen - de Europeanen en oosterlingen - werden tijdens de Volksraaddebatten van januari 1933 door alle partijen gebruikt en misbruikt voor het aantonen van het eigen gelijk.⁶

De oorlog

Na de Japanse inval en vlak voor de onvoorwaardelijke overgave van het KNIL op 8 maart 1942 vertrokken gouverneur-generaal A.W.L. Tjarda van Starkenborch Stachouwer, de voorzitter van de Volksraad J.A. Jonkman en de departementshoofden die niet naar Australië waren gevlucht, naar Bandoeng. Behalve de gouverneur-generaal, die huisarrest had, verbleven de topambtenaren in één hotel. Aldaar bogen zij zich onder leiding van H.J. Spit, vice-voorzitter van de Raad van Indië (het hoogste adviescollege dat de gouverneur-generaal terzijde stond), over het vraagstuk wanneer en hoe het Nederlandse gezag in de Indische archipel weer hersteld kon worden en welke hervormingen dan gewenst waren. Al na enkele weken werden de deelnemers, onder wie Götzen, door de Japanners opgepakt en verhoord in de Soekamiskingevangenis te Bandoeng. Later werden ze geïnterneerd in een detentieoord nabij Poerwokerto. In het laatste oorlogsjaar werd Götzen overgebracht naar het grote mannenkamp Bat-IV te Tjimahi.⁷

Na de bevrijding in september 1945 vertrok de plichtsgetrouwe Götzen naar Batavia waar hij een ongelooflijke wanorde aantrof in het gebouw waar eens het departement van Financiën gevestigd was geweest. De Japanners hadden opdracht gegeven alle historische financiële bescheiden te vernietigen.⁸ Met wat nog restte kon Götzen zoiets als een departement van Financiën opzetten. In februari 1946 maakte hij gebruik van een terugkeerbevestiging voor Nederlanders, die tijdens de Japanse bezetting in burgerkampen geïnterneerd hadden gezeten, en vertrok met zijn vrouw naar Nederland. Het ministerie van Overzeese Gebiedsdelen werd zijn nieuwe werkkring; hij werd hoofd van de afdeling Financiën en was gedelegeerde op tal van internationale conferenties.

5 L. Götzen, 'Volksinkomen en belasting', *Koloniale Studiën* 7 (1933) p. 449-484.

6 P.J. Drooglever, *De Vaderlandsche Club 1929-1942. Totoks en de Indische politiek* (Franeker 1980) p. 134.

7 L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 11b, *Nederlands-Indië* (Leiden 1985) p. 298-301 en p. 455; W. Wertheim en H. Wertheim-Weenink, *Vier wendingen in ons bestaan. Indië verloren, Indonesië geboren* (Breda 1991) p. 247.

8 P.J. Margry e.a. ed., *Van Camere vander rekeninghen tot Algemene Rekenkamer. Zes eeuwen Rekenkamer. Gedenkboek bij het 175-jarig bestaan van de Algemene Rekenkamer* (Den Haag 1989) p. 340-341.

Minister zonder portefeuille

In juli 1947 werd zijn superieur, minister J.A. Jonkman (PvdA), ziek en nam minister-president L.J.M. Beel (KVP) diens functie waar. Jonkman eiste bij zijn terugkeer in november dat naast hem een minister zonder portefeuille werd aangesteld speciaal belast met de financieel-economische zaken van zijn ministerie, aangezien hij zich niet capabel voelde op dit terrein en onder grote druk van de Tweede Kamer stond om de beloofde Indische begrotingen van 1945 tot en met 1947 in te dienen. Premier Beel stemde in met dit 'verzoek' en stelde Götzen voor. De premier had de kundige hoofdambtenaar leren kennen en waarden tijdens zijn interimaat. De aangezochte had echter bezwaren tegen de voorgestelde functie en stelde de figuur van een directeur-generaal voor aan wie enkele bevoegdheden werden gedelegeerd. De directeur-generaal zou als regeringscommissaris de minister in de Kamer bij de behandeling van financieel-economische zaken kunnen bijstaan; hij zou derhalve geen politieke verantwoordelijkheid dragen. In de ministerraadsvergadering van 3 november 1947 ontvouwde Jonkman drie bezwaren tegen een dergelijke constructie. Ten eerste werd Jonkman in deze opzet niet van de ministeriële verantwoordelijkheid voor de financieel-economische aspecten van de Indonesische kwestie ontslagen; ten tweede werd met een ministerschap de importantie van de financieel-economische aspecten erkend en ten derde zou de relatie en samenwerking met andere ministers een ander karakter dragen indien Götzen niet tot minister zonder portefeuille werd benoemd. Bijgevallen door zijn collega's wees vice-premier W. Drees (PvdA) Jonkman erop dat hij de eigenlijke beheerder van het departement zou blijven en de verantwoordelijkheid ervoor zou blijven dragen en dat daarom de instelling van een directoraat-generaal de voorkeur had. Minister van Financiën P. Lieftinck (PvdA) dacht dat de verhouding met luitenant gouverneur-generaal H.J. van Mook bemoeilijkt zou worden bij het optreden van twee kapiteins op een schip. Jonkman herinnerde de raad eraan dat er reeds een collegiale samenwerking was ten aanzien van het algemeen regeringsbeleid inzake Indonesië. De samenwerking tussen de minister van Overzeese Gebiedsdelen en een minister zonder portefeuille zou niet verschillen van de samenwerking met andere ministers.⁹

Jonkman kreeg zijn zin: Götzen werd tot minister zonder portefeuille benoemd, speciaal belast met de financieel-economische zaken van het ministerie van Overzeese Gebiedsdelen. Zijn takenpakket was bestuurlijk-technisch van karakter; hij hield zich ondermeer bezig met zaken als pensioenen, wachtgelden, repatriëringen, schadeloosstellingen, maar ook met zaken van begrotingstechnische aard. Hij was een echte administratief manager en uitstekend opgewassen tegen de administratief-financiële begrotingszaken van het departement. Hij bezat echter geen reële politieke ver-

9 Notulen ministerraadsvergadering van 3 november 1947 in: P.J. Drooglever en M.J.B. Schouten ed., *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950 X, Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine Serie (KS) nr. 54* (Den Haag 1983) p. 520-522.

antwoordelijkheid: Jonkman en Beel waren politiek verantwoordelijk voor het algemeen regeringsbeleid ten aanzien van Indonesië en Lief tinck voor de Indische financiën. De minister zonder portefeuille werd politiek gedekt door zijn minister, die de ministeriële verantwoordelijkheid voor het departement behield. J.W.M. Engels, die promoveerde op het onderwerp 'minister zonder portefeuille', constateert mijns inziens terecht dat Götzen formeel gezien door zijn lidmaatschap van de ministerraad en door het daaruit voortvloeiende aandeel in de collectieve ministeriële verantwoordelijkheid een gelijkwaardig minister was, maar dat, gezien de interne taakverdeling tussen de ministers van het departement Overzeese Gebiedsdelen, Götzen feitelijk een onderminister was.¹⁰

Het benoemen van een topambtenaar tot minister was in de periode direct na de oorlog niet ongewoon. De regenteske sfeer waarin politieke en bestuurlijke belangen vaak met elkander verstrengeld waren, bracht met zich mee dat vacatures niet altijd door politici opgevuld werden. Zijn benoeming werd overigens door de Nederlands-Indische topambtenaren als winst beschouwd, aangezien hij als een insider werd gezien, weliswaar bedachtzaam en voorzichtig, maar volkomen op de hoogte van en zeer toegankelijk voor de Indische belangen waardoor deze voortaan een stem in de ministerraad zouden hebben.¹¹

Direct bij zijn optreden bij de behandeling van de begroting van Overzeese Gebiedsdelen wist Götzen op 17 december 1947 de Tweede Kamer voor zich te winnen door te beloven de begrotingen van Nederlands-Indië van 1945 tot en met 1948 in te dienen, die wel in het vooruitzicht waren gesteld, maar op dat tijdstip nog altijd niet aan de Kamer waren voorgelegd.¹² Destijds was niet de Indische staatsregeling van kracht maar het Londense Noodbesluit van 23 december 1943, het Overgangsbesluit Algemeen Bestuur Nederlands-Indië, dat bepaalde dat de luitenant gouverneur-generaal de Indische begroting vaststelde welke door de Kroon werd goedgekeurd. Enkele maanden later werd tegelijk met het indienen van het wetsontwerp grondwetsherziening in eerste lezing op 2 april 1948 een wetsontwerp kredietverstrekking aan Nederlands-Indië ingediend door Lief tinck, Jonkman en Götzen met een uitvoerige toelichting van alle schuldverplichtingen van Nederlands-Indië.¹³ In 1938 bedroeg de bijdrage van Nederlands-Indië aan het nationale inkomen van Nederland 13% of f680 miljoen.¹⁴ De buitenlandse investeringen in Nederlands-Indië bedroegen in dat jaar f1,2 miljard en de

10 J.W.M. Engels, *De minister zonder portefeuille* (Groningen 1987) p. 44-49.

11 Brief J.E. van Hoogstraten, directeur Nederlands-Indisch departement van Economische Zaken aan H.J. van Mook van 10 november 1947 in: Drooglever en Schouten ed., *Officiële bescheiden*, p. 614.

12 HTK 1947-1948, p. 857.

13 HTK 1947-1948, Bijl. 776, Credietverstrekking aan Nederlandsch-Indië.

14 M.J. Baudet en G.J. Weijers, 'De economische betekenis van Nederlands-Indië voor Nederland. Oude en nieuwe berekeningen', *Economisch Statistische Berichten* (1976) p. 885-888; H. Baudet, M. Fennema e.a., *Het Nederlands belang bij Indië* (Utrecht en Antwerpen 1983) p. 36-37. De laatste vermoeden dat het percentage voor 1938 nog verhoogd behoort te worden met 2,5%, zijnde het gezamenlijk inkomen van de tijdelijk in Nederlands-Indië gevestigde Nederlanders.

Nederlandse f3 à 4 miljard. In de memorie van antwoord bij het hierboven vermelde wetsontwerp berekenden Götzen en Liefstinck de schuldenlast van Nederlands-Indië en zij kwamen uit op ruim vijf miljard gulden.¹⁵

De betrokkenheid van Götzen bij dit onderdeel van het Indonesiëbeleid van de Nederlandse regering bleek uit de beslissing van de ministerraad in mei 1948 om Liefstinck en Götzen naar Batavia uit te zenden om aldaar met de financieel-economische deskundigen van de Nederlands-Indische regering een ontwerpovereenkomst op te stellen, waarbij van Nederlandse zijde enkele garanties werden gevraagd voor de Nederlands-Indische staatsschulden, alsmede voor de investeringen van het bedrijfsleven. Van de besprekingen in Batavia bracht Götzen uitvoerig verslag uit aan minister-president Beel.¹⁶ In die brieven ontpopte Götzen zich als de loyale 'ambtenaar' die nauwgezet zijn president verslag uitbracht van de vorderingen en die en passant liet doorschemeren dat hij met volle teugen van de bijeenkomsten in Batavia genoot. 's Avonds zocht hij zijn vele vrienden en bekenden op en ontdekte hij tot zijn verrassing welk een status het ministerschap had.

Opnieuw minister zonder portefeuille

Na de verkiezingen van 1948 vroeg formateur Beel Götzen zijn ambt niet langer als minister zonder portefeuille te continueren maar als staatssecretaris. De grondwetsherziening van 1948 had daartoe de mogelijkheid geschapen. Beel zou in deze opzet de post van minister van Overzeese Gebiedsdelen combineren met het premierschap. Tegen deze opzet had Götzen tal van bezwaren. Hij was 'persoonlijk volkomen bereid in die functie ons land te dienen', maar hij was ervan overtuigd dat het juiste moment daarvoor nog niet was aangebroken, aangezien 'de hoogste belangen van ons vaderland op het spel staan'. Bovendien was 'het geboden dat het komende kabinet in al zijn geledingen, naar binnen en naar buiten, met zo groot mogelijk gezag bekleed' werd. Uit ervaring wist hij dat zijn collega Jonkman praktisch geheel in beslag werd genomen door het staatkundige en politieke deel van zijn taak, zodat naast de financieel-economische, ook de sociale, opvoedkundige en verkeerstechnische zaken tot zijn portefeuille behoorden. Die belangen waren er volgens Götzen niet mee gediend indien hij tot staatssecretaris werd benoemd. Hem was gebleken 'dat het reeds thans voor verschillende instanties moeilijk is mij, als minister zonder Portefeuille als geheel "volwaardig" te aanvaarden'. Ook voor het welslagen van de financieel-economische besprekingen met Suriname en de Antillen was het - 'gelet op de gevoeligheid van de Rijksgewesten aldaar' - vrijwel onontbeerlijk dat de besprekingen op ministerieel niveau werden gevoerd. Met het voorstaande in het achterhoofd bleven volgens hem twee wegen open: '(...)

15 HTK 1947-1948, Bijl. 776, nr. 5, MvA, p. 18; M.D. Bogaarts, *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, deel II, *De periode van het kabinet-Beel, 3 juli 1946 - 7 augustus 1948* Band B (Den Haag 1989) p. 2000-2018.

16 ARA, Archief Beel, inv.nr. 55.

òf Uzelf neemt, naast de portefeuille van Algemene Zaken, ook die van Overzeese Gebiedsdelen en ik blijf Minister zonder Portefeuille, òf U neemt (...) als Minister-President de staatkundige en politieke zaken van dit ministerie over, daartoe te zijner tijd bijgestaan door een staatssecretaris en U belast mij met de portefeuille van Overzeese Gebiedsdelen, welke oplossing mij de meest juiste lijkt, omdat daardoor enerzijds aan mijn positie het reliëf wordt gegeven dat zij in deze tijden behoeft en omdat anderzijds die portefeuille met de talrijke vraagstukken, welke zich op "mijn" terrein thans voordoen, toch meer dan gevuld is.' Het opheffen van de ministerspost voor Overzeese Gebiedsdelen, zo besloot Götzen zijn uitvoerige brief, zou tot allerlei staatsrechtelijke moeilijkheden leiden zolang verschillende wetten en algemene maatregelen van bestuur niet waren gewijzigd.¹⁷ Nu Götzen de genoegens van het ministerschap had gesmaakt, wilde hij zich niet laten degraderen tot staatssecretaris, hoewel hij in wezen een positie zocht vergelijkbaar met die van Nederlands-Indisch departementshoofd. Een apolitieke functie, want hij zocht het politieke debat zeker niet op.

Minister L. Götzen

Foto: Archief Algemene Rekenkamer

De kabinetsformatie bewoog zich in een andere richting dan was voorzien door Beel en Götzen. Uiteindelijk voltooide formateur J.R.H. van Schaik (KVP) de formatie. Minister-president werd Drees. Beel zou op termijn opvolger van Van Mook worden en minister van Overzeese Gebiedsdelen werd E.M.J.A. Sassen (KVP). Op advies van Beel, die Sassen waarschuwde voor de te verwachten werkdruk bij een combinatie van de politieke en bestuurlijke taken, liet Sassen de bestaande positie van en werk-

17 ARA, Archief Beel, inv.nr. 237.

verdeling met Götzen intact. Mede hierdoor was de samenwerking tussen beiden uitstekend, hetgeen zich uitte in regelmatig overleg en (meestal) in de steun van Götzen voor het politieke beleid van Sassen in de ministerraad. Voor minister Götzen veranderde er dus niets; hij bleef zich puur met de kerntaken van zijn directoraat bezighouden en hield zich tijdens de discussies in de ministerraad over het Indonesiëbeleid op de vlakte. Geen enkele uitlating van hem wees op verbondenheid met de politieke partij waarmee hij sympathiseerde: de ARP, die op dit punt volstrekt conservatief was. De ARP verdedigde de gedachte dat in een eilandenrijk als Indonesië met zijn vele volkeren en culturen, van de in het stenen tijdperk levende papoea's tot de hoogontwikkelde (westerse) stedelijke intelligentia, de handhaving van het Nederlandse gezag noodzakelijk was om de Indonesische natie te beschermen tegen chaos, anarchie en oprukkend wereldcommunisme.¹⁸

Toch is er een moment aan te wijzen waarop de eigen ministeriële verantwoordelijkheid van Götzen tot uitdrukking kwam. In de besluitvorming voorafgaande aan de tweede politieke actie steunde Götzen zijn collega en stemde hij samen met Sassen voor militair ingrijpen. De internationale druk waaronder Nederland kwam te staan als gevolg van dit militair optreden vroeg om een reactie van de Nederlandse regering. In een nota van 5 februari 1949 ontvouwde Sassen zijn denkbeelden over een vervroegde soevereiniteitsoverdracht van Nederland aan de Republiek van de Verenigde Staten van Indonesië (RVSI). De consequenties van dit plan waren verstrekkend; indien de westerse landen, en speciaal de Verenigde Staten, het plan niet steunden, zou Nederland zich terugtrekken uit Indonesië, net zoals de Britten zich, na gebrek aan internationale steun, in 1948 hadden teruggetrokken uit Palestina. Götzen koos voor het meerderheidsstandpunt van de ministerraad en Sassen trad af.¹⁹ Minister van Binnenlandse Zaken J.H. van Maarseveen (KVP) nam daarna Sassens portefeuille waar en enkele maanden later werd hij definitief tot minister van Overzeese Gebiedsdelen benoemd. Voor minister Götzen veranderde er niets.

De Ronde Tafel Conferentie in zicht

Een belangrijk onderdeel van het takenpakket van de minister zonder portefeuille vormde de op 2 juni 1948 in Batavia afgesloten financieel-economische conceptovereenkomst met de VFR, de Voorlopige Federale Regering, een nieuwe naam voor de Nederlands-Indische regering. Götzen stelde een interdepartementale commissie in die zich, ter voorbereiding van een Ronde Tafel Conferentie (RTC) waarop een definitieve overeenkomst zou worden gesloten, 'in heel veel lange en verwarde vergaderin-

18 D. Bosscher, *Om de erfenis van Colijn. De ARP op de grens van twee werelden. 1939-1952* (Alphen aan den Rijn 1980) p. 181-262 en D. Bosscher en B. Waaldijk, *Ambon, eer & schuld. Politiek en pressie rond de republiek Zuid-Molukken* (Weesp 1985) p. 61.

19 Engels, *Minister zonder portefeuille*, p. 54-55; J. Bank, *Katholieken en de Indonesische revolutie* (Dieren 1984) p. 415.

gen' over de conceptovereenkomst boog en niet verder kwam dan bijschaven.²⁰ Hieraan lagen een aantal voor Nederland belangrijke voorwaarden ten grondslag: de nieuwe staat Indonesië behoorde een economische eenheid te blijven, moest het westerse bedrijfsleven beschermen tegen onteigening of nationalisatie en diende alle schulden over te nemen.²¹

Net zoals aan Jonkman in de nazomer van 1947 gingen ook aan Götzen de spanningen van de Indonesische kwestie niet ongemerkt voorbij; in oktober 1948 was hij 'afgeknapt', waarna zijn arts hem drie weken rust voorschreef.²² Juist in deze periode werd hij geconfronteerd met discussies tussen ministers en gezaghebbende Nederlandse economen over de heroriëntatie van de Nederlandse economie, waarbij in de toekomst de verwevenheid met de Indonesische economie zou worden losgelaten. Minister van Economische Zaken J.R.M. van den Brink (KVP) achtte het toekomstig economisch herstel van Nederlands-Indië van gering belang voor het Nederlandse economische herstel. Lief tinck wilde eerst de financieel-economische belangen van Nederland in de Indische archipel veiligstellen, voordat de bilaterale band tussen Nederland en Indonesië losgelaten werd.

De verwoede pogingen van de Nederlandse regering om met diplomatieke en militaire middelen een definitief akkoord met de Republiek te sluiten hadden uiteindelijk op 7 mei 1949 succes. In Batavia bereikten de Republikeinse onderhandelaar M. Rum en de Nederlandse diplomaat H.J. van Roijen een akkoord, waarin een Ronde Tafel Conferentie werd aangekondigd tijdens welke de soevereiniteitsoverdracht aan de Republiek van de Verenigde Saten van Indonesië zou worden geregeld.

Plan Lief tinck-Götzen

Aan de voorbereidingen van de RTC had Götzen niet kunnen deelnemen omdat hij in die periode wederom overspannen was en een maand absolute rust kreeg voorgeschreven.²³ Op de conferentie waren de werkzaamheden als volgt verdeeld: een centrale commissie had de supervisie over vijf commissies. De Financieel-Economische Commissie (FEC) was onderverdeeld in vier subcommissies. Subcommissie I van de FEC stond onder medevoorzitterschap van Götzen en behandelde de schuldenregeling. Nederland opende de boeken en bracht de Inter-Indonesische delegatie op de hoogte van alle relevante cijfers. De Nederlandse delegatie vroeg bij monde van Götzen allerlei waarborgen en garanties die door de Inter-Indonesische delegatie direct werden afgewezen als zijnde een inbreuk op de soevereine status van de toekomstige VSI. Bij de schuldenregeling draaide het om de

20 ARA, Archief J.P. Bannier, inv.nr. 11, Brief van J.P. Bannier, gecommitteerde voor Indische Zaken, aan J.E. van Hoogstraten van 21 maart 1949.

21 Baudet en Fennema, *Nederlands belang*, p. 62.

22 ARA, Archief J.P. Bannier, inv.nr. 11, Brief van J.P. Bannier aan J.E. van Hoogstraten van 21 oktober 1948.

23 C. Wiebes en B. Zeeman, *Indonesische dagboeknotities van Dr. H.N. Boon 1946-1949* (Houten 1986) p. 169.

Nederlandse eis dat de rechtsofvolger van Nederlands-Indië gelijk met de rechten ook de schulden zou overnemen, terwijl de Indonesiërs zich het recht wensten voor te behouden bepaalde schulden niet (geheel) over te nemen. De patstelling werd doorbroken door de bemiddeling van de Amerikaanse diplomaat M. Cochran, voorzitter van de United Nations Commission for Indonesia (UNCI). Hij stelde een plan op dat direct door de Nederlandse regering werd verworpen, maar de poging doorbrak toch de impasse. De Nederlandse regering was aan zet en machtigde Lief tinck en Götzen een nieuw plan op te stellen. Eerst werd voor politieke rugdekking gezorgd door het bijeenroepen op 12 oktober 1949 van de fractievoorzitters van KVP, PvdA, ARP, CHU en VVD uit beide Kamers.

Götzen liet het aan Lief tinck over het seniorenconvent in te lichten over de impasse in de onderhandelingen en over hoe de Nederlandse regering die door middel van hun beider plan wilde doorbreken. Wel wees Götzen de fractievoorzitters op de verschrikkelijke gevolgen indien de conferentie zou mislukken. Vijftien procent van het nationaal vermogen zou verloren gaan, de vijandelijkheden zouden weer opvlammen met als desastreus resultaat: verschroeide aarde, de teloorgang van alle ondernemingen, alle investeringen weg, veel slachtoffers, ook onder de 200.000 à 250.000 Nederlanders die niet langer beschermd en geëvacueerd zouden kunnen worden aangezien zij niet op enkele plaatsen konden worden geconcentreerd en zouden verhongeren.²⁴ Van KVP, PvdA en VVD kregen Lief tinck en Götzen het gevraagde mandaat. ARP en CHU hielden zich op de vlakte. Enkele dagen later dienden zij hun plan in. Aan de onderhandelingen daarover nam namens Nederland alleen topambtenaar H.M. Hirschfeld deel. Hirschfeld deed een aantal concessies, zoals een schuldenreductie van f2 miljard, waardoor een compromis werd bereikt. Op 29 oktober nam Lief tinck Götzens plaats in, onderhandelde zelf met de Indonesiërs over financieel-economische kwesties en streek de laatste plooiën glad.

Tijdens de evaluatie van de RTC door het kabinet toonden Lief tinck, Götzen en Van den Brink zich tevreden over het resultaat van dit onderdeel van de RTC. De liberale handelspolitiek van Nederlands-Indië met zijn bevoorrechtting van Nederlandse bedrijven bleef gehandhaafd en werd vastgelegd in een verdrag tussen Nederland en Indonesië. De directiezetels van Nederlandse ondernemingen in Indonesië bleven in Nederland. Bij nationalisatie of onteigening van particulier eigendom verplichtte Indonesië zich tot vergoeding van de economische waarde. De financiële betrekkingen zoals die tussen Nederland en Indië bestonden werden gehandhaafd. Pensioenen, verlofstraktementen en sociale uitkeringen van in Indonesië werkzame Nederlanders konden naar Nederland getransfereerd worden in Nederlandse courant, indien deze Nederlanders hun oude dag in Nederland zouden doorbrengen.²⁵ Lief tinck constateerde dat ten behoeve van het particuliere bedrijfsleven in Indonesië meer was bereikt dan ten

24 Centraal Archief Tweede Kamer, notulen vergadering seniorenconvent van 12 oktober 1949.

25 HTK 1949-1950, Bijl. 1478, Wet soevereiniteitsoverdracht Indonesië, nr. 6, MvT, p. 17-29.

gunste van het Rijk. Daarop liet Götzen weten dat Nederland nog meer in de FEC had kunnen bereiken indien het bedrag van f2 miljard direct als schuldenvermindering was prijsgegeven.²⁶ De beperkte politieke rol van Götzen bleek bij de behandeling van de wet op de soevereiniteitsoverdracht in beide Kamers. Hij voerde enkel kort het woord over de financieel-economische overeenkomst en de schuldenregeling.²⁷

Garanties voor Nederlandse ambtenaren in Indonesië

De Nederlandse regering had bij de RTC-onderhandelingen erop gestaan dat de ambtenaren in dienst van de VFR zouden overgaan naar de nieuwe staat Indonesië. De Inter-Indonesische delegatie had dit geaccepteerd aangezien continuïteit van het bestuur ook in haar belang was. De delegatie stemde echter niet in met de Nederlandse eis tevens alle rechten en plichten over te nemen voor een overgangperiode van tenminste vijf jaar. Resultaat van de onderhandelingen was een ontwerpovereenkomst inzake de positie van de burgerlijke overheidsdienaren met een overgangperiode van twee jaar gedurende welke Indonesië beloofde de rechtspositie van de ambtenaren niet te zullen veranderen. Ten aanzien van pensioenen, afvloeiingsregelingen en wachtgeldregelingen weigerde de Inter-Indonesische delegatie echter de bestaande verplichtingen over te nemen. Onder de ambtenaren in Indonesië ontstond daarop grote onrust, ondanks de garantieverklaring die de Nederlandse regering op 5 augustus 1949 had afgelegd.²⁸ Het betrof hier 4000 Nederlandse en 6000 Nederlands-Indische ambtenaren. Ter vergelijking: de Nederlandse rijksoverheid had op 1 januari 1950 96.000 ambtenaren in dienst.²⁹ Minister van Sociale Zaken Joekes (PvdA) stelde daarom voor een garantieregeling voor deze ambtenaren in het leven te roepen in het geval dat de Indonesische overheid in gebreke zou blijven.³⁰ Het wetsontwerp dat hieruit voortvloeide werd door Götzen in beide Kamers verdedigd. Hij deed dit op een afstandelijke, regenteske wijze, hetgeen in scherp contrast stond met de gloedvolle pleidooien van de Tweede-Kamerleden Th.M.J. de Graaf (KVP), Ch.J.I.M. Welter (KNP), H.W.J.A. Meijerink (ARP) en vooral dat van oud-minister Jonkman in de senaat voor meer zekerheid en betere afvloeiingsregelingen.³¹

26 ARA, notulen MR, inv.nr. 2.02.05, 31 okt. 1949.

27 HTK 1949-1950, p. 897-898; HEK 1949-1950, p. 93-94.

28 Zie HTK 1949-1950, Bijl. 1499, Vaststelling zekere waarborgen burgerlijke overheidsdienaren van Indonesië en hun nagelaten betrekkingen, nr. 5, MvT, Bijlage II.

29 HTK 1950-1951, Bijl. A, Miljoenennota, p. 15.

30 ARA, notulen MR, inv.nr. 2.02.05, 14 nov. 1949. Zie voor de gevolgen G.C. Zijlmans, *Eindstrijd en ondergang van de Indische bestuursdienst. Het corps binnenlands bestuur op Java 1945-1950* (Amsterdam en Dieren 1985) p. 121-123.

31 HTK 1949-1950, p. 1271-1296; HEK 1949-1950, p. 729-751.

Een actief burger

Götzen keerde opnieuw terug na de formatie van 1951, maar nu als staatssecretaris onder minister L.A.H. Peters (KVP), oud-gouverneur van de Nederlandse Antillen. Hij hield zich nog voornamelijk met Nieuw-Guinea bezig; niet met de politieke, maar voornamelijk met de bestuurlijk-technische kanten van de kwestie. Ondanks het feit dat hij na zijn benoeming tot staatssecretaris voor Uniezaken en Overzeese Rijksdelen (UOR) lid werd van de ARP, terwijl de ARP geen deel uitmaakte van het tweede kabinet-Drees, speelde hij in het parlement geen rol van betekenis meer. Na de verkiezingen van 1952 keerde hij niet meer terug in een nieuw kabinet.

In 1954 schreef hij een artikel in *Antirevolutionaire Staatskunde*, het wetenschappelijk maandblad van de ARP. Hij plaatste een kritische noot bij het begrotingsbeleid van het derde kabinet-Drees. Volgens hem was er sprake van een principiële koerswijziging in 1954 naar een op de moderne economische theorie van Keynes gebaseerd anti-cyclisch begrotingsbeleid. Met dit 'stoutmoedig beleid' waarschuwde hij, was in de praktijk nog onvoldoende ervaring opgedaan. Bovendien leerde het verleden dat het bijna onmogelijk was om een eenmaal aanvaard uitgavenniveau tot een lager peil terug te brengen. Hij adviseerde daarom een voorzichtiger overheidsbudgettering. Het antirevolutionair beginsel 'soevereiniteit in eigen kring' hoefde volgens Götzen niet te strijden met de groeiende rol van de overheid in het economisch leven. Niettemin was het de taak van elke rechtgeaarde 'calvinist' dit proces telkenmale kritisch te blijven toetsen aan dit beginsel.³²

Van 1953 tot 1954 was hij adviseur van de Nederlandse Herstelbank. Deze functie nam niet al zijn tijd in beslag want in 1954 liet hij zich benoemen tot voorzitter van een ambtelijke adviescommissie die de agrarische ontwikkelingsmogelijkheden van Nieuw-Guinea moest onderzoeken. Het rapport van de commissie signaleerde een tweeslachtig beeld: Nieuw-Guinea had in het algemeen een geringe bodemvruchtbaarheid, waarbij cultivatie veel moeite en investeringen zou vergen en afhankelijk was van het tempo waarin de autochtone bevolking kon worden ingeschakeld. De commissie constateerde dat enkel houtproductie lucratief zou zijn. Niettegenstaande het sombere beeld van de agrarische ontwikkelingsmogelijkheden dat zij in haar rapport schetste, adviseerde de commissie een snelle invoering van de bestaande plannen waarbij de regering niet zuinig moest zijn met de toewijzing van financiële middelen.³³ In april 1954 ging Götzen voor de Verenigde Naties werken en werd hij door de wereldorganisatie benoemd tot financieel adviseur van de regering van Bolivia.

32 L. Götzen, 'De betrekkingen tussen staatshuishouding en volkshuishouding', *Antirevolutionaire Staatskunde* 24 (1954) p. 20-39 en p. 74-86.

33 *Keesings Historisch Archief* 1954, p. 11529.

Nationale rekenmeester

Op 23 november 1956 werd Götzen tot voorzitter van de Algemene Rekenkamer benoemd. Hij bracht zijn, zeker in vergelijking met zijn voorgangers, enorme politieke en internationale ervaring mee wat direct zijn weerslag had op het werk van de Rekenkamer zelf. Tijdens zijn achtjarig voorzitterschap werd het doelmatigheidsonderzoek van de Rekenkamer uitgebreid, verbeterd en aangepast om de financiële controle op het snel uitbreidend overheidsapparaat op degelijke wijze te kunnen uitvoeren. Götzen wist een aanzienlijke uitbreiding van de financiële middelen en van het personeelsbestand te realiseren. Zijn politieke contacten hebben daarbij een niet onbelangrijke rol gespeeld.³⁴

Zijn werkzaamheden bleven niet alleen tot Nederland beperkt. Vanaf 1957 was hij lid en van 1959 tot 1965 was hij tevens voorzitter van de financiële controleraad van de Verenigde Naties. Deze Board of Auditors, ofwel Raad van Accountants, houdt de controle op uitgaven en inkomsten van de Verenigde Naties, het Internationale Gerechtshof en andere VN-organen en biedt de Algemene Vergadering van de VN financiële verslagen en accountantsrapporten terzake aan. De raad is samengesteld uit hoofden van Rekenkamers van drie lidstaten van de VN met een zittingstermijn van drie jaar. Jaarlijks treedt er één lid af en elk lid benoemt zijn eigen staf. Ook hier probeerde Götzen de accountantsactiviteiten te verbeteren en een doelmatiger wijze van werken tot stand te brengen. Waarschijnlijk wekte hij in 1959 het VN Panel of External Auditors tot leven. Dit Panel was een al in 1949 ingesteld coördinatieorgaan dat bestond uit accountants van de FAO, ILO, WHO en UNESCO en de leden van de Board of Auditors, maar had een slapend bestaan geleid. Dit voorzitterschap was een zware functie en bracht met zich mee dat hij in totaal maar liefst 330 dagen van zijn zesjarig presidentschap in het buitenland verbleef. Op 1 juli 1965 legde hij deze functie neer.³⁵

Voorzitter Götzen droeg ook zorg voor de (sobere) viering van het 150-jarig bestaan van de Algemene Rekenkamer in 1964. Bij die gelegenheid schreef hij een historische verhandeling over de Rekenkamer.³⁶ Met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd van zeventig jaar nam de nationale rekenmeester op 31 december 1964 afscheid van de Rekenkamer.³⁷

Schadeloosstelling Tweede-Kamerleden

Op aandrang van de Tweede Kamer had minister van Binnenlandse Zaken P.J. Verdam (ARP) op 10 februari 1967 een commissie onder voorzitterschap

34 P.J. Margry, 'Voorzitter L. Götzen' in: Margry e.a. ed., *Van Camere vander rekeningen tot Algemene Rekenkamer*, p. 428-429. Rede van secretaris A. Hansen, bij het afscheid van Götzen van de Rekenkamer, Archief Algemene Rekenkamer.

35 *Overzicht van de Verenigde Naties en de gespecialiseerde organen* (Den Haag 1989) p. 27-30; *Yearbook of the United Nations* 1959 (Den Haag 1959) p. 445.

36 L. Götzen, *De Algemene Rekenkamer 150 jaar* (Purmerend 1964).

37 *Algemeen Dagblad*, 31 oktober 1964.

van Götzen ingesteld, die zich moest buigen over het vraagstuk van salarissen en schadeloosstelling voor de leden van de Tweede Kamer. Een gevoelig punt omdat de hoogte van de schadeloosstelling wordt vastgelegd in een wet en de Kamerleden dus zelf over hun inkomen beslissen. Tot op dat moment was er nog geen bevredigende oplossing voor dit probleem gevonden. Voorheen vonden de aanpassingen van de schadeloosstelling aan de algemene salarissbewegingen schoksgewijs en geruime tijd achteraf plaats. Dat wekte de indruk dat de schadeloosstelling steeds structureel werd verbeterd, waardoor de Kamerleden ten onterechte het odium kregen dat zij zichzelf bevoordeelden.

De commissie ging grondig tewerk. Als uitgangspunt aanvaardde zij het beginsel dat het Kamerlid in staat moet worden gesteld op optimale wijze te kunnen functioneren. Daartoe deed zij verstrekkende voorstellen. Een gedifferentieerde schadeloosstellingsregeling verdiende de voorkeur. Een verdubbeling van het maximale schadeloosstellingsbedrag van het sinds 1 januari geldende bedrag van f20.000, zou gepaard gaan met een aftrekregeling inzake neveninkomsten uit arbeid of bedrijf. Het voorgestelde maximumbedrag van f40.000 was arbitrair, maar viel vergeleken met de bezoldiging van parlementsleden in de ons omringende landen niet uit de toon. Een belangrijk gevolg van het voorstel was het wegvallen van de druk voor het gemiddelde Kamerlid zich van neveninkomsten te voorzien terwille van het levensonderhoud. Via een amvb kon de minister van Binnenlandse Zaken de schadeloosstelling aanpassen aan wijzigingen van de bezoldiging van het rijksperoneel. Dat betekende een waardevaste schadeloosstelling die niet meer zoals in het verleden apart bij wet moest worden vastgesteld.

Het was de verdienste van de commissie-Götzen dat de historische ontwikkeling van het Kamerlidmaatschap van nevenfunctie naar hoofdfunctie ook in de bezoldiging tot zijn recht kwam. En passant deed de commissie-Götzen ook voorstellen voor een bevredigende regeling van uitkeringen en pensioenen aan gewezen Kamerleden. De opvolger van Verdam, H.K.J. Beernink (CHU), nam alle aanbevelingen van het voorstel van de commissie-Götzen over en kon op 2 april 1968 het wetsvoorstel de Kamer aanbieden. Een Kamerbrede bijzondere commissie boog zich over het wetsvoorstel en keurde het goed. Het werd in beide Kamers met meer dan tweederde meerderheid aangenomen.³⁸

Slot

De gepensioneerde Götzen kon zich weer aan zijn hobby's astronomie, archeologie en geschiedenis wijden. Hij kon terugzien op een prachtige ambtelijke en politieke carrière. De superaccountant stierf op 84-jarige leeftijd te 's-Gravenhage op 13 juli 1979.

38 HTK 1967-1968, Bijl. 9561, Wet houdende regeling schadeloosstelling leden Tweede Kamer der Staten-Generaal; D.J. Elzinga, *De financiële positie van de leden der Staten-Generaal* (Groningen 1985) p. 70-83.